

Nikolaja Maltas ieguldījums Latvijas dabaszinātnē

Mūsu gadsimta pirmās puses ievērojamais botāniķis Nikolajs Malta dzimis 1890. gada 12. februārī Krustpilī kā Pētera un Lilijas, dzim. Taubes, otrais dēls. Bērniību pavadījis tēva mājās Sāvienas pagasta Grīvniekos. Mājas, kuras līdz mūsu dienām nav saglabājušās, atradās Aiviekstes krastā iepretī Aronas ietekai. Mācījies Sāvienas pamatskolā, tad Rīgas pilsētas reālskolā (1901 – 1908), studējis ķīmiju Rīgas Politehniskajā institūtā (1908 – 1914). Šajā laikā rektors bija slavenais ķīmiķis Pauls Valdens. Institūtu beidz kā inženierķīmiķis un uzsāk darbu Baltijas domēņu valdes kūdras pētīšanas laboratorijā. Pirmā pasaules kara laikā viņš strādā Pleskavā (1916 – 1918). Atgriezies Latvijā 1918./19. māc. g. Bija skolotājs Rīgas Valsts tehnikumā. 1919. gadā sāk strādāt par mācību spēku LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultātē par pasniedzēju. 1919. gadā N. Maltu ievēlē par docentu, bet 1925. gadā piešķir dabaszinātņu doktora grādu. 1927. gadā ievēlē par profesoru. No 1924. – 1925.; 1926. – 1930. un no 1933. – 1935. g. N. Malta ir fakultātes dekāns. 1919. gadā viņš dibina botānikas laboratoriju, kas 1927. gadā pārtop par Augu morfoloģijas un sistemātikas institūtu, visu tā pastāvēšanas laiku ir tā direktors. 1926. gadā dibina arī Botānisko dārzu Dreiliņos un ir tā direktors.

N. Malta aktīvi piedalījās zinātnisko biedrību darbā, bija arī to veidotāju skaitā. Darbojās Latvijas Biologu biedrības dibināšanas iniciatoru grupā. Botāniskā dārza darbības stimulēšanai tiek nodibināta Botāniskā dārza draugu biedrība 1932. gadā. N. Malta daudz referē par augu sistemātikas un ekoloģijas jautājumiem gan šajā, gan arī LU Dabaszinātņu studentu biedrībā, par ceļojumu iespaidiem Ģeogrāfijas biedrībā un Latviešu-angļu biedrībā. N. Malta bija vairāku ārzemju zinātnisko biedrību korespondētājloceklis: Societas pro Fauna et Flora Fennica (no 1927. g.), Čehoslovākijas Botānikas biedrībā (no 1929. g.), Societas pro Fauna et Flora „Vanamo” (no 1931. g.), Tērbatas Universitātes Dabaspētnieku biedrībā (no 1934. g.), Igaunijas Literatūras biedrībā (no 1935. g.).

Profesoram N. Maltam bija plaši sakari ar pasaules lielākajiem botāniskajiem centriem, ar kuriem viņš apmainījās ar sūnu paraugiem, literatūru un korespondenci, piedalījās konferencēs, par sūnu sistemātikas jautājumiem N. Malta papildināja zināšanas Dālemas botāniskajā dārzā un Botāniskajā muzejā Berlīnē (1921). 1926. gadā pēc profesora A. Palmgrēna ielūguma apmeklēja Ālandu salas, bet 1928. g. piedalījās 5. Starptautiskajā augu ģeogrāfu ekskursijā pa Čehoslovākiju un Poliju. Viņš aktīvi darbojās Fenno-Baltijas Fitoģeogrāfu savienībā, piedalījās konferencēs Igaunijā (1929), Somijā (1930) un Latvijā (1931), bija šīs savienības prezidents (1930 – 1931). N. Malta referēja 6. Starptautiskajā botāniķu kongresā Amsterdamā 1935. gadā.

1944. gadā, kad karadarbība tuvojās Rīgai, N. Malta paspēja sarakot un nosūtīt uz Vāciju vērtīgus herbārija materiālus un grāmatas, jo baidījās, ka tie varētu aiziet bojā. Šo materiālu starpā bija 19. gs. zinātnieku vākumi no Centrālās Āzijas, Ķīnas, Tuvajiem Austrumiem u.c., pavisam no 185 dzimtām. Sākumā tie glabājās Vācijā, Baltijas Universitātē, vēlāk tika pārvesti uz Lielbritāniju un nonāca A. Apīna, tad A. Meldera aprūpē. Pēc A. Meldera nāves tos nodeva glabāšanā Kjū Karaliskajā herbārijā. 1992. gadā N. Maltas herbārijs un bibliotēka tika atdota atpakaļ Latvijas Universitātei.

1944. gadā N. Malta ar ģimeni – dzīvesbiedri Agnesi un dēliem Juri un Ivaru – kuģī emigrēja uz Vāciju. Viņi apmetās Vācijas ziemeļos – Štolcēnavā, kas bija klusa pilsētiņa, taču tas N. Maltu ar ģimeni nepaglāba no liktenīgās bumbas. Viņš gāja bijā 1944. gada 21. novembrī, apglabāts Štolcēnavas kapsētā.

No savas pirmās publikācijas 1915. gadā RDB gadagrāmatā par Dienvidaustrumvidzemes floru līdz vēlākajiem apjomīgajiem un izsmēļošajiem pētījumiem N. Malta nogājis lielu ceļu zinātnē. Vērtīgākais viņa atstātais mantojums ir viņa publikācijas, kopumā pašreiz zināma 131. Profesoram ir bijušas plašas un daudzpusīgas zināšanas gan augu sistemātikā un morfoloģijā, gan sūnu un ziedaugu floristikā, gan fitoģeogrāfijā un dabas filozofijā.

Kā nopietnāko darbu augu sistemātikas un morfoloģijas virzienā varam nosaukt Zygodon ģints apstrādi pasaules mērogā. Šo darbu viņš sācis 1921. gadā Berlīnē un turpinājis Rīgā. Daudz pūļu prasīja herbārija materiāla savākšana. 1926. gadā iznāk monogrāfija par Zygodon ģinti Botāniskā dārza darbu pirmajā sējumā. Darbā ietvertas 77 sugas, dota oriģināla ģints klasifikācija, sugu morfoloģiskie apraksti un bioloģisko īpatnību raksturojums, izdalītas varietātes un formas, izanalizēta ģeogrāfiskā izplatība. Zīmējumus darbā veicis algologs H. Skuja. Aizstāvēt šo darbu, N. Malta iegūst doktora grādu. Līdzīgu darbu viņš uzsāk pie Ulota ģints, taču šis darbs nav pabeigts.

Kopā ar K. Ābeli un A. Melderu tiek uzrakstīta pirmā mācību grāmata latviešu valodā augstskolai.

Nozīmīgi ir N. Maltas sūnu floristikas pētījumi. Sūnu herbāriju viņš sācis vākt jau studiju gados, vasarās ekskursēdams Sāvienā, iespējams J. Mikutoviča un K.R. Kupfera ietekmē. Pirmā publikācija ir par Pleskavas apgabala sūnām Veļikajas upes baseinā (1916 – 1917).

Vēlāk iznāk N. Maltas darbi par Latvijas smilšakmeņu sporaugu floru, kur materiālus vākuši arī J. Strautmanis un E. Kālis. Profesors uzskatīja, ka ziedaugu flora Latvijā ir pietiekoši labi izpētīta, tādēļ ievācis bagātu sūnu herbāriju – ap 6000 paraugu. Šī darba mērķis bija Latvijas sūnu floristikā sastāva un sūnu sugu ģeogrāfiskās izplatības īpatnību noskaidrošana Austrumbaltijā

(Igaunija, Latvija). 1926. gadā apstrādājot ne tikai savus, bet arī citu zinātnieku vākus, N. Malta kopā ar J. Strautmani publicē pārskatu par aknu sūnām. 1927. un 1930. gadā iznāk viņa darbi par zaļsūnu klasi Austrumbaltijā. Šajos darbos ir daudz jaunu datu par sūnu izplatības īpatnībām, kā arī minētas jaunas sugas un to atradnes.

Fitoģeogrāfiskajos pētījumos N. Malta uzsver trīs svarīgākās problēmas: Latvijas augu valstī iezīmējamās ziemeļu un dienvidu, austrumu un rietumu dabas elementi; ir trīs ģeogrāfisko elementu grupas – rietumu elementi, austrumu elementi, ziemeļu elementi; analizējot augāju, ir jāpievērš liela uzmanība robežsugām. Viņš akcentē upju ieleju nozīmi Latvijas augu valsts veidošanā, uzsver to savdabību.

Pēc laikabiedru nostāstiem N. Malta ir bijis īsts zinātnieks, erudīts dabaspētnieks un talantīgs organizators. Viņš prata saskatīt atsevišķu botānikas nozaru attīstības tendences, izprata to kopsakarību.

N. Maltas atstātais zinātniskais mantojums ir nozīmīgs tagadējai botāniķu paaudzei. Pētījumi tiek turpināti ievērojamā zinātnieka aizsāktajos virzienos.

Irēna Berga. Dabaszinātnieku ieguldījums Latvijas floras pētījumos 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā. Maģistra darbs. Latvijas Universitāte. 1993